

SUMMARY

Bartłomiej Słojewski,

Christian Theological Academy in Warsaw.

Liturgical chants of the Old Catholic Mariavite Church in Poland: A delimitation of repertoire and the characterization of selected works

This thesis is the first work entirely devoted to the wide repertoire of liturgical chants used in the Old Catholic Mariavite Church in Poland – both from a musicological and practical theology perspective. Its preparation was motivated primarily by a significant gap in the literature devoted to the musical culture of Christian denominations. In the case of the tradition of the Old Catholic Mariavite Church, this issue has so far been the object of interest almost exclusively among authors identifying with this denomination. Their publications can only be characterized as a contributions. In non-Mariavite literature, the awareness that the Mariavites developed their own repertoire of liturgical chants is negligible, and noting this fact is only mentioned in a few studies.

Another reason for the Author's involvement in research devoted to this topic was the willingness to deal with many unknowns related to the repertoire of Mariavite liturgical chants. The wide spectrum of issues necessary to be solved included: the disorder of archival sources, the lack of systematics in titling or numbering the pieces of music, various content of chants within the scores of cyclic forms, the lack of unity in the notated musical layer of selected works, the problem of the compatibility of textual layer of the chants with the official liturgical books or determining the possibility of their performing at appropriate moments during the celebration of sacred rites.

The above-mentioned issues could not be properly investigated without adequate grounding the Mariavite chants in the historical and liturgical context. Therefore, the first two chapters of the dissertation cover preliminary issues, related to the factors that influenced on the creation of the discussed repertoire. The middle part of the dissertation is systematic one (organizing knowledge about terminology, sources, cyclical works, their composers and editors), and the last two chapters – analytical (characteristics of monophonic and polyphonic pieces of music).

The first chapter presents a historical cross-section of the elements of the Christian music heritage of Christians that interacted with the musical culture of the Mariavites. Attention was paid to anchoring the concept and tradition of liturgical chant in the Bible

and the writings of the Church Fathers. The foundations of the future musical culture of Christians and – consequently – Mariavites, were noticed in ancient Judaic and Greek traditions. A separate place was devoted to the history of the Gregorian chant development in the Middle Ages and the roots of this repertoire in the Polish dioceses of the Latin Church. The author investigated the circumstances of the creation of modern editions of plainchant books (from Piotrkowczyk, *Medicaea* and *Vaticana*), which were a comparative basis in the subsequent analysis of the monody practiced in the Old Catholic Mariavite Church. On the other hand, he presented the historical outline of the formation of classical church polyphony, which was an inspiration for Mariavite composers. He also made a short review of the liturgical legislation that regulated the style of church music during the emergence of the Mariavites from the Roman Catholic Church – starting from the provisions of the Council of Trent, through the regulations and recommendations of church authorities in the nineteenth century, to the *Motu proprio* of Pius X from 1903. An attempt was made to outline the reality of liturgical singing at the turn of the 20th century, with particular emphasis on the customs prevailing in Polish territories and the then thriving Cecilian Movement which aimed at the renewal of church music. Finally, the links between Mariavite chants and the musical culture of various denominations of Christianity were indicated: the Roman Catholic Church (after excluding of Mariavites from it), the Old Catholic and Protestant Churches and the Orthodox Church.

In the second chapter, the narrative was redirected to issues directly related to the Old Catholic Mariavite Church. Following a brief historical outline, the main aspects related to the liturgical reality of the Mariavites were identified: its sources in the Tridentine Rite and its reform, which was manifested in the introduction of national languages to all services and the liturgical books adapted to the new conditions – missal, breviary, ritual and pontificate. Subsequently, the liturgical ceremonies were characterized, with particular emphasis on singing as their integral element. In the context of the Holy Mass, the author defined prayers that should be performed with singing and indicated the moments of service in which the choir or the people can perform any chants due to the quiet recitation of liturgical texts. Subsequently, the various Mariavite sources with the texts of Divine Office were compared. Thanks to this, the collection of psalms, cantics, verses, hymns and antiphons that are present in the liturgical tradition of the Mariavites was identified. Similar liturgical forms of music often appear in processions, ceremonies of Holy Week and some celebrations of the liturgical year, in the rites of the sacraments or other ecclesiastical ceremonies. It was therefore necessary to list the texts

that constitute the are elements of the rites mentioned, which should be sung by the clergy or the choir. Additionally, the issue of the presence of chants in paraliturgical services was raised, the most important of which for Mariavites is the Adoration of the Most Blessed Sacrament.

The middle part of the dissertation (3rd chapter) presents the direct circumstances of the creation of the Old Catholic Mariavite Church liturgical chants repertoire. Three phases were specified in this process: from the establishment of the Old Catholic Mariavite Church to the First World War (1906-1914), the interwar period and the post-war period. The issue of the musical education of clergy were discussed in a separate section. The scope of understanding of the term "liturgical chant" was further defined from a perspective of the Old Catholic Mariavite Church. This was done on the basis of a review of journals and other Mariavite publications, and a comparison of terminology developed in the circles of other Christian denominations. The set of works referred to as "liturgical chants" determined in this way was divided into internal categories according to three classifications: genetic, textural and formal. These categories were the basis for the systematic ordering and analysis of the repertoire in further segments of the dissertation. Subsequently, the author proceeded to describe in detail the musical sources used in the research: prayer books, songbooks widespread in Mariavite churches, scores from parish archives and private collections, and finally sound sources. All of them have been given a systematic abbreviation associated with the title or physical description of the score that enables it to be identified. In the last phase of this chapter, the author put in order the structure of the following cyclical music pieces: masses, the cycles of Palm Sunday and Easter. The movements of this compositions were defined, and uniform nomenclature of the cycles themselves and their individual parts was introduced.

The fourth chapter covered the characteristics of selected monodic chants. The presentation of individual pieces of music was preceded by an introductory section, which outlined the details of the methodology used in the course of the analysis. The chants were discussed in order, from simple forms to more complex ones. First of all, the shortest mass acclamations and intonations were analyzed, then the tones of short prayers, scripture readings, psalms, and finally antiphons, responsories, hymns, requiem mass and other chants. It was established that works with originally Mariavite melodies are absolute exceptions. The vast majority of the pieces of music are contrafacta of Latin chants with varying degrees of regularity. The sources of their melodic lines were found in books with plainchant – mainly in the 19th-century collections of *Cantionale Ecclesiasticum*, based on the 17th-century edition of Piotrkowczyk. The Mariavites also adapted to the

collection of their liturgical chants – although to a much lesser extent – selected pieces from the repertoire of church songs in living tradition performed at the turn of the 20th century in Polish dioceses of the Roman Catholic Church. These melodies are present in some hymns, responsorial chants or songs of strictly liturgical purpose.

The last chapter, like the previous one, began with the presentation of the research methodology related to the discussed works – in this case polyphonic. Then, the author presented in the form of a contribution the issue of the multiple-voice performance of plainchant, which in the Mariavite tradition usually takes the shape of four-voice arrangements with a leading melody in soprano. Subsequently, the various forms were characterized: the Mariavite masses (1st – 6th) and the *ad libitum* chants, the *Jubilee Holy Mass*, the cycles of Palm Sunday (1st – 3rd), Easter (1st – 4th), other chants of Holy Week, *Vespers of the Most Blessed Sacrament for 4 mixed voices* and other single works. Two or three movements were selected from each liturgical-musical cycle for a more detailed analysis, while the remaining ones were discussed briefly. In the course of the research it was established that the musical layer of this repertoire was derived primarily from Latin polyphony written in the Palestrina style or in the spirit of the Cecilian Movement's ideas, and secondarily – from Eastern Slavic Orthodox chants. These compositions were reworked by Mariavite authors as regular and irregular contrafacta (usually covering the entire polyphonic pattern) or as centonizations of various works. As in the case of monophonic chants, melodies of undetermined origin (potentially – originally Mariavite ones) belong to a definite minority.

Due to the interdisciplinary nature of the dissertation, the author decided to use various research methods and techniques. In the case of studies on sheet music, the systematization, cataloging and transcription of archival sources was carried out. The main method of research was a comparative musical analysis in which Mariavite and non-Mariavite sources were confronted. Formal musical analysis was used as auxiliary method, as well as the analysis of individual components: melodic, rhythms and harmonic functions (or modal tonality). The details of this process were different, depending on the texture of the chants – monophonic or polyphonic. Comparative method as well as analysis and critique of textual sources have been used in the studies on liturgical books, songbooks without sheet music or in the review of the press and documents of liturgical and church music legislation. In individual cases at various stages of the research process, deductive reasoning, observation, individual in-depth interview and statistical analysis were also used.

The dissertation is enriched with tables containing comparative and systematic data or schemes of the musical form of individual pieces. In the continuous text of the thesis, you can also find numerous musical examples which are transcriptions of Mariavite collections or fragments of non-Mariavite publications that are the comparative literature.

Key words:

Church music • Gregorian chant • Polyphony • The Old Catholic Mariavite Church • bp M. Jakub Próchniewski • s. M. Salomea Elszyk • Stanisław Jałosiński

Bartłomiej Stępnicki

STRESZCZENIE

Bartłomiej Słojewski,

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.

Śpiewy liturgiczne Kościoła Starokatolickiego Mariawitów: Określenie repertuaru oraz charakterystyka wybranych utworów.

Niniejsza rozprawa jest pierwszą pracą poświęconą w całości szerokiemu repertuarowi śpiewów liturgicznych stosowanych w Kościele Starokatolickim Mariawitów w RP – zarówno w perspektywie muzykologicznej jak i teologii praktycznej. Przygotowanie jej motywowane było przede wszystkim znaczącą luką w literaturze poświęconej kulturze muzycznej wyznań chrześcijańskich. W przypadku tradycji Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, zagadnienie to stanowiło do tej pory obiekt zainteresowania niemal wyłącznie wśród autorów utożsamiających się z tą denominacją, a ich publikacje miały jedynie charakter przyczynkowy. W literaturze niemariawickiej świadomość o wykształceniu przez mariawitów własnego repertuaru śpiewów liturgicznych jest znikoma, a odnotowanie tego faktu jest wyłącznie wzmiankowane w kilku opracowaniach.

Kolejną przyczyną zaangażowania autora niniejszej rozprawy w badania poświęcone jej tematowi była chęć zmierzenia się z wieloma niewiadomymi związanymi z repertuarem mariawickich śpiewów liturgicznych. Szerokie spektrum kwestii koniecznych do rozwiązania obejmowało: nieuporządkowanie źródeł archiwalnych, brak systematyki w nazewnictwie bądź numeracji dzieł muzycznych, różnorodną zawartość śpiewów w obrębie partytur z utworami cyklicznymi, niejednorodność w zapisach warstwy muzycznej wybranych utworów, problem zgodności warstwy tekstowej śpiewów z oficjalnymi księgami liturgicznymi czy określenie możliwości ich wykonania w odpowiednich momentach w trakcie sprawowania świętych obrzędów.

Wspomniane wyżej zagadnienia nie mogły być należycie zbadane bez odpowiedniego ugruntowania śpiewów mariawickich w kontekście historycznym oraz liturgicznym. Pierwsze dwa rozdziały dysertacji obejmują przede wszystkim zagadnienia o charakterze wstępnym, związane z czynnikami mającymi wpływ na wykreowanie omawianego repertuaru. Środkowe ogniwo dysertacji ma charakter systematyczny (porządkujący wiedzę dotyczącą terminologii, źródeł, dzieł cyklicznych, ich kompozytorów i redaktorów), a dwa ostatnie rozdziały – analityczny (charakterystyki poszczególnych utworów jedno- i wielogłosowych).

W rozdziale pierwszym przedstawiono historyczny przekrój elementów dziedzictwa muzycznego chrześcijan oddziałujących z kulturą muzyczną mariawitów. Zwrócono uwagę na umocowanie samej koncepcji i tradycji śpiewu liturgicznego w Biblii i pismach Ojców Kościoła. Podwaliny przyszłej kultury muzycznej chrześcijan i – konsekwentnie – mariawitów, dostrzeżono w starożytnych tradycjach judaistycznych czy greckich. Osobne miejsce poświęcono historii rozwoju chorału gregoriańskiego w okresie średniowiecza oraz zakorzenieniu się tegoż repertuaru w diecezjach polskich Kościoła Łacińskiego. Prześledzono okoliczności powstania nowożytnych edycji ksiąg chorałowych (piotrkowskiej, medycejskiej i watykańskiej), które stanowiły bazę porównawczą w późniejszej analizie monodii praktykowanej w Kościele Starokatolickim Mariawitów. Z drugiej strony, nakreślono historyczny rys wykształcenia się klasycznej polifonii kościelnej, która stanowiła inspirację dla kompozytorów mariawickich. Dokonano krótkiego przeglądu prawodawstwa liturgicznego, które normowało stylistykę muzyki kościelnej w okresie wyłonienia się mariawitów z Kościoła Rzymskokatolickiego – począwszy od postanowień Soboru Trydenckiego, poprzez regulaminy i zalecenia władz kościelnych w XIX wieku, aż po *Motu proprio* Piusa X z 1903 roku. Podjęto próbę nakreślenia rzeczywistości śpiewu liturgicznego na przełomie XIX i XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem zwyczajów panujących na ziemiach polskich oraz prężnie działającego w tamtym czasie ruchu cecylińskiego, dążącego do odnowy muzyki kościelnej. Wreszcie wskazane zostały powiązania śpiewów mariawickich z kulturą muzyczną różnych gałęzi chrześcijaństwa: Kościołem Rzymskokatolickim (po wykluczeniu z niego mariawitów), Kościołami starokatolickimi, ewangelickimi i Cerkwią Prawosławną.

W rozdziale drugim, narrację przekierowano na kwestie dotyczące bezpośrednio Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. Po krótkim rysie historycznym, określono główne aspekty związane z rzeczywistością liturgiczną mariawitów: jej źródła w rycie trydenckim oraz jej reformę, która przejawiała się we wprowadzeniu do wszystkich nabożeństw języków narodowych oraz dostosowanych do nowych warunków ksiąg liturgicznych – mszału, brewiarza, rytuału i pontyfikału. W dalszej kolejności, scharakteryzowano obrzędy liturgiczne, ze szczególnym uwzględnieniem śpiewu jako ich integralnego elementu. W kontekście Mszy świętej, określono modlitwy, które powinny być realizowane ze śpiewem oraz wskazano momenty nabożeństwa, w których – ze względu na recytowanie tekstów liturgicznych po cichu – chór albo lud może wykonywać dowolne utwory. Następnie, dokonano porównania różnych mariawickich źródeł z tekstami Oficjum brewiarzowego. Dzięki temu, określony został zasób psalmów,

kantyków, wersetów, hymnów czy antyfon, które są obecne w tradycji liturgicznej mariawitów. Analogiczne formy liturgiczno-muzyczne pojawiają się częstokroć w procesjach, ceremoniach Wielkiego Tygodnia i niektórych uroczystości roku liturgicznego czy w rytach sakramentów świętych lub innych obrzędów kościelnych. Konieczne było zatem wyszczególnienie tekstów, stanowiących elementy wspomnianych obrzędów, które winny być śpiewane przez duchowieństwo bądź chór. Dodatkowo, zasygnalizowano kwestię obecności śpiewów w nabożeństwach paraliturgicznych, z których najistotniejszym dla mariawitów jest Adoracja Przenajświętszego Sakramentu.

W środkowej części rozprawy (rozdział III) przedstawiono bezpośrednie okoliczności powstawania repertuaru śpiewów liturgicznych Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. W procesie tym wyszczególniono trzy fazy: od powstania tegoż Kościoła do I Wojny Światowej (1906-1914), dwudziestolecie międzywojenne oraz okres powojenny. W osobnym podpunkcie omówiono problematykę muzycznego wykształcenia duchownych. W dalszym ciągu określono jaki zakres rozumienia terminu „śpiew liturgiczny” będzie adekwatny dla perspektywy Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. Poczyniono to na podstawie przeglądu czasopism i innych druków mariawickich oraz porównania terminologii wypracowanej w środowiskach innych związków wyznaniowych. Wyznaczony w ten sposób zbiór utworów określanych jako „śpiewy liturgiczne” został podzielony na kategorie wewnętrzne na podstawie trzech klasyfikacji: genetycznej, fakturalnej i formalnej. Kategorie te stanowiły podstawę do systematycznego porządkowania i analizy repertuaru w dalszych segmentach rozprawy. W dalszej kolejności przystąpiono do szczegółowej charakterystyki wykorzystanych w badaniach źródeł muzycznych: modlitewników, śpiewników rozpowszechnionych w placówkach mariawickich, partytur z archiwów parafialnych i kolekcji prywatnych, a wreszcie źródeł dźwiękowych. Wszystkim źródłom nadano systematyczną nazwę skrótową powiązaną z tytułem bądź opisem fizycznym partytury, umożliwiającą jej identyfikację. W ostatniej fazie tego rozdziału uporządkowano dzieła muzyczne o budowie cyklicznej: msze, cykle śpiewów Niedzieli Palmowej czy Zmartwychwstania Pańskiego. Określono części wchodzące w ich skład, wprowadzono jednolite nazewnictwo samych cykli oraz ich poszczególnych ogniw.

Rozdział czwarty obejmował charakterystykę wybranych śpiewów jednogłosowych. Prezentację poszczególnych utworów poprzedził podrozdział wstępny, w którym naszkicowano szczegóły metodyki wykorzystanej w toku analizy. Śpiewy były omawiane według porządku: od form prostych do bardziej złożonych. W pierwszej kolejności analizowano więc najkrótsze aklamacje i intonacje mszalne, następnie tony

krótkich modlitw, czytań, psalmów, a w końcu antyfony, responsoria, hymny, części mszy żałobnej inne śpiewy. Ustalono, że utwory z melodiami rdzennie mariawickimi należą do absolutnych wyjątków. Znakomita większość to kontrafaktury śpiewów łacińskich o różnym stopniu regularności. Źródła ich linii melodycznych zostały odnalezione w księgach z chorałem gregoriańskim – przede wszystkim w XIX-wiecznych zbiorach *Cantionale Ecclesiasticum*, bazujących na XVII-wiecznej edycji Piotrkowczyka. Mariawici zaadaptowali także do zbioru śpiewów liturgicznych – choć w znacznie mniejszym stopniu – wybrane utwory z repertuaru ludowych pieśni kościelnych wykonywanych u progu XX wieku w diecezjach polskich Kościoła Łacińskiego. Melodie te obecne są w niektórych hymnach, śpiewach responsoryjnych czy pieśniach o przeznaczeniu *stricte* liturgicznym.

Ostatni rozdział, podobnie jak poprzedni, rozpoczął się od przedstawienia metodologii badań związanych z omawianymi utworami – w tym wypadku wielogłosowymi. Następnie, w formie przyczynkowej przedstawiono kwestię polifonicznego wykonawstwa śpiewów chorałowych, co w tradycji mariawickiej przybiera najczęściej postać czterogłosowych opracowań z melodią wiodącą w sopranie. W dalszym ciągu dokonano charakterystyki poszczególnych form: mariawickich mszy I-VI oraz części *ad libitum*, Mszy św. *Jubileuszowej*, cykli Niedzieli Palmowej (I-III), Zmartwychwstania Pańskiego (I-IV), innych śpiewów Wielkiego Tygodnia, *Nieszporów o Przen. Sakramencie na 4 głosy mieszane* oraz innych pojedynczych utworów. Do bardziej szczegółowej analizy wybrano po 2-3 ogniwa wchodzące w skład poszczególnych cykli liturgiczno-muzycznych, natomiast pozostałe części zostały omówione w sposób zwięzły. W toku badań ustalono, że warstwa muzyczna śpiewów wielogłosowych wywodziła się w pierwszym rzędzie z polifonii łacińskiej pisanej w stylu palestrinowskim oraz w duchu idei ruchu cecylińskiego, a w drugim rzędzie – ze wschodniosłowiańskich śpiewów cerkiewnych. Dzieła te były przepracowane przez autorów mariawickich jako kontrafaktury regularne i nieregularne (obejmujące z reguły cały układ wielogłosowy) albo jako centonizacje różnych utworów. Podobnie jak w przypadku śpiewów jednogłosowych, melodie mające nieustalone pochodzenie (potencjalnie – rdzennie mariawickie), należą do zdecydowanej mniejszości.

Ze względu na interdyscyplinarny charakter rozprawy, autor zdecydował się na wykorzystanie zróżnicowanych metod i technik badawczych. W przypadku studiów nad muzykami przeprowadzono systematyzację, katalogowanie oraz transkrypcję źródeł archiwalnych. Główną metodą badań była analiza porównawcza dzieł muzycznych, w której konfrontowano źródła mariawickie z niemariawickimi. Jako środki pomocnicze

wykorzystano muzyczną analizę formalną, a także analizę poszczególnych komponentów: meliki, rytmiki czy harmoniki (lub modalności). Proces ten w szczególności przebiegał odmiennie w zależności od faktury śpiewów – jednogłosowej bądź wielogłosowej. Metody: porównawcza oraz analizy i krytyki źródeł tekstowych zostały wykorzystane podczas badań nad księgami liturgicznymi, śpiewnikami bez zapisu nutowego czy w przeglądzie prasy i dokumentów z zakresu prawodawstwa liturgii i muzyki kościelnej. W poszczególnych przypadkach na różnych etapach procesu badawczego, wspomagano się także wnioskowaniem dedukcyjnym, obserwacją, wywiadem indywidualnym czy analizą statystyczną.

Rozprawa wzbogacona jest tabelami przedstawiającymi dane o charakterze porównawczym i systematycznym albo schematy formy muzycznej poszczególnych utworów. W tekście ciągłym pracy znajdują się także liczne przykłady muzyczne będące transkrypcjami zbiorów mariawickich oraz fragmentów publikacji niemariawickich stanowiących literaturę porównawczą.

Słowa kluczowe:

Muzyka kościelna • Chorał gregoriański • Polifonia • Kościół Starokatolicki Mariawitów
• bp M. Jakub Próchniewski • s. M. Salomea Elszyk • Stanisław Jałosiński

Stanisław Jałosiński